

Poznawcze i instytucjonalne aspekty politologii w świecie i Polsce

1. Politologia – geneza i międzynarodowy rozwój instytucjonalny

Proces autonomizacji politologii trwa od połowy XIX wieku. Obecnie jest ona uznana dyscypliną uniwersytecką. Nie znaczy to, że istnieje powszechna zgodność co do jej podstawowych zagadnień ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych. Wynika to głównie ze złożoności badanej materii. Kontrowersje dotyczą między innymi samego centralnego pojęcia politologii – polityki. Biorąc pod uwagę najczęściej wymieniane elementy definicji tego pojęcia możemy je zdefiniować jako sferę życia społecznego związaną z dążeniem do zdobycia władzy państwowej i jej wykonywaniem wewnątrz państwa, jak też w jego stosunkach zewnętrznych.

Współcześnie używa się różnych terminów na określenie tej dyscypliny naukowej. W krajach anglosaskich używa się określenia *political science*, we Francji *science politique*, w Niemczech *politische Wissenschaft*, w krajach latynoskich *ciencia politica*, zaś w Rosji *politichieskaja nauka*, *politologija* lub też *politichieskije nauki*. W Polsce najczęściej używa się nazwy „politologia”, „nauka o polityce” oraz często liczby mnogiej „nauki polityczne”.

Powstanie i rozwój politologii związany jest z zachodzącymi w XIX i XX wieku procesami społeczno-politycznymi i gospodarczymi. Najważniejsze XIX-wieczne źródła powstania i rozwoju politologii to:

- rewolucje – przemysłowa i polityczne;
- powstawanie państw narodowych;
- upolitycznienie mas;
- rozszerzanie prawa wyborczego;
- powstawanie partii politycznych i rozwój systemu parlamentarnego;
- demokratyzacja systemów politycznych;
- pojawienie się wielkich sporów ideologicznych – liberalizmu, konserwatyzmu, marksizmu – i konieczność oceny ich roli politycznej;
- rozwój metod naukowych w naukach społecznych.

Do powyższych przyczyn doszły następne, XX-wieczne, spośród których najważniejszymi były:

- coraz szersze dążenie do zrozumienia zachowań i procesów politycznych, zwłaszcza po doświadczeniach dwóch wojen światowych;
- proliferacja państw i organizacji międzynarodowych;
- potrzeba kształcenia elit rządzących i kadr administracyjnych;
- próby zrozumienia, z jednej strony, zachodzących procesów globalizacji, zaś z drugiej, podkreślania tożsamości narodowych.

Powyższe zjawiska i procesy powodowały stopniowe wyodrębnienie z nauk społecznych samodzielnej dyscypliny zajmującej się badaniem polityki. Najwcześniej proces ten zainicjowany został w państwach zachodnioeuropejskich i w Stanach Zjednoczonych, by ogarnąć swym zasięgiem praktycznie wszystkie państwa, gdzie znajdują się ośrodki akademickie. Początkowo dyscyplina ta rozwijana była w ramach narodowych ośrodków uniwersyteckich. Dopiero w latach 30. XX wieku zapoczątkowana została tendencja do integrowania środowiska politologów w skali międzynarodowej. Pierwszą taką instytucją była, działająca w latach 1936–1954 w Paryżu, **Międzynarodowa Akademia Nauk Politycznych** (Académie Internationale des Sciences Politiques).

Po drugiej wojnie światowej międzynarodowe środowisko politologów podjęło próbę zakreślenia przedmiotu autonomizującej się dyscypliny naukowej. Na zorganizowanej w 1948 r. w Paryżu konferencji ekspertów UNESCO ujęto następująco jej zakres badawczy:

- teoria polityczna;
- instytucje polityczne;
- partie, grupy i opinia publiczna;
- stosunki międzynarodowe.

Wyrazem tendencji do integrowania się w skali światowej środowiska politologów było powstanie w 1949 r. pod patronatem UNESCO **Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauk Politycznych** (International Political Science Association – IPSA), instytucji, która obecnie jest najważniejszym ośrodkiem międzynarodowym skupiającym badaczy polityki. Jej statutowymi celami są:

- organizowanie światowych kongresów politologów, a także konferencji o charakterze naukowym;
- rozpowszechnianie informacji dotyczących nauki o polityce;
- promocja badań porównawczych.

Obecnie skupia ona 45 stowarzyszeń narodowych oraz regionalnych, mających status członków zbiorowych, a także ok. 1500 członków indywidualnych z ponad 70 krajów. Pierwszy kongres odbył się w 1950 r. w Zurychu. Uczestniczyło w nim 80 uczonych z 23 krajów. Od 1952 roku kongresy odbywają się regularnie co 3 lata. Ostatni odbył się w 2003 roku w Durbanie i uczestniczyło w nim 1011 przedstawicieli z 69 krajów (następny odbędzie się w Fukuoka w Japonii w lipcu 2006 r.). IPSA prowadzi także działalność wydawniczą. Szczególnie istotną rolę odgrywają dwa periodyki:

- „International Political Science Abstracts” – dwumiesięcznik, w którym zamieszcza-
ne są znaczące artykuły publikowane wcześniej w periodykach z całego świata,
- „International Political Science Review” – kwartalnik publikujący artykuły doty-
czące współczesnych zjawisk politycznych w kontekście współzależności mię-
dzynarodowych i globalnych uwarunkowań¹.

Inną międzynarodową organizacją skupiającą politologów, lecz tylko specjalistów z dziedziny stosunków międzynarodowych jest Stowarzyszenie Studiów Międzynarodowych (International Studies Association – ISA). Powstało ono w 1959 r. i liczy 3000 członków skupionych w 53 organizacjach studiów międzynarodowych z 32 krajów. Wydaje ono m.in. kwartalnik „International Studies Quarterly”².

Innym przykładem integracji środowiska politologów było powstanie w 1998 r. Międzynarodowego Stowarzyszenia Studentów Nauk Politycznych (International Association for Political Science Students – IAPSS)³.

Oprócz powyższych międzynarodowych organizacji o zasięgu światowym istnieją także politologiczne organizacje regionalne. Zaliczyć do nich należy m.in.: Europejska Internetowa Sieć Nauk Politycznych (European Political Science Network)⁴, Europejskie Konsorcjum Badań Politycznych (European Consortium for Political Research)⁵, Środkoeuropejskie Stowarzyszenie Studiów Politycznych (Central European Political Studies Association – CEPASA), Nordyckie Stowarzyszenie Nauki Politycznej (Nordic Political Science Association)⁶, Afrykańskie Stowarzyszenie Nauk Politycznych (African Association of Political Science)⁷, Latinoamerykańskie Stowarzyszenie Nauk Politycznych (Asociación Latinoamericana de Ciencia Política)⁸.

Współczesna nauka o polityce prezentuje różny poziom w poszczególnych krajach, a także różna jest – ze względu na język – dostępność do twórczości naukowej politologów. Biorąc pod uwagę historyczny rozwój politologii oraz obecny poziom w jej odmianach narodowych scharakteryzujemy instytucjonalne i poznawcze aspekty politologii we Francji, Stanach Zjednoczonych i Polsce.

2. Politologia francuska

Francuska politologia jest prekursorką naukowych badań polityki. Złożyły się na to zarówno wspomniane wcześniej przyczyny ogólne, jak też charakterystyczne dla Francji. Te ostatnie to przede wszystkim tradycja humanistyki francuskiej. Sięga ona czasów

¹ Zob. stronę internetową IPSA: <http://www.ipsa.ca/>.

² Zob. stronę internetową ISA: <http://www.isanet.org/>.

³ Zob. stronę internetową IAPSS: <http://www.iapss.org/>.

⁴ Zob. stronę internetową EPSN: <http://www.epsnet.org/>.

⁵ Zob. stronę internetową ECPR: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/>.

⁶ Zob. stronę internetową NPSA: <http://www.nopsa.org/>.

⁷ Zob. stronę internetową AAPS: <http://www.aaps.org.za/>.

⁸ Zob. stronę internetową ALCP: <http://www.aclcpa.com/alcp/>.

średniowiecza, odrodzenia, a zwłaszcza oświecenia⁹. Duże znaczenie miało także nowe spojrzenie na społeczeństwo, zaprezentowane przez twórcę socjologii, A. Comptę'a. Inną szczególną inspiracją dla powstania francuskiej politologii była tradycja republikańska zrodzona podczas Rewolucji końca XVIII wieku i kładąca nacisk na potrzebę politycznej edukacji narodu. Właśnie wtedy, bo w 1795 r., powstała Akademia Nauk **Moralnych i Politycznych**, działająca do 1803 r. Jednak profesjonalizacja francuskich badań nad polityką rozpoczęła się w latach 70. XIX wieku. Klęska Francji w wojnie z Prusami oraz wydarzenia związane z Komuną Paryską w 1871 spowodowały wstrząs w społeczeństwie francuskim i próby wyodrębniania i systematyzowania procesów i zjawisk politycznych.

Szczególną rolę w tej autonomizacji nauki o polityce odegrała powstała w Paryżu w 1871 r. **Wolna Szkoła Nauk Politycznych** (École Libre des Sciences Politiques). Była to uczelnia prywatna specjalizująca się w kształceniu kadry dla potrzeb administracji publicznej i instytucji prywatnych. Tam kształcili się pierwsze kadry wykładowców nauk politycznych. Szkoła ta prowadziła także działalność wydawniczą. Od 1875 r. wydawany był „Année politique”, od 1886 r. „Annales de l'École Libre des Sciences Politiques”, zaś od 1894 r. „Revue politique et parlementaire”.

Pierwszorzędną rolę w historycznym rozwoju francuskiej nauki politycznej odegrały uniwersyteckie wydziały prawa. Coraz częściej odchodzono tam od ściśle normatywnego podejścia przy analizie zjawisk politycznych w ramach badania prawa konstytucyjnego, administracyjnego, czy też międzynarodowego. W dużym stopniu podejście takie inspirowane było wówczas socjologiczną szkołą Emila Durkheima. Trudno pominąć w analizie źródeł współczesnej politologii wkład twórcy francuskiej geopolityki, Paula Vidala de la Blache¹⁰.

Uzasadnione może być twierdzenie, iż do I wojny światowej francuska nauka polityczna nie zaistniała jeszcze jako osobna dyscyplina badawcza, ze swym osobnym przedmiotem, metodologią i teorią, lecz funkcjonowała jeszcze w ramach wyodrębnionych od innych nauk społecznych dziedzin „politycznych”.

Ogromne zniszczenia spowodowane I wojną światową, nowy układ sił politycznych w świecie spowodowały większe zainteresowanie francuskich badaczy nauk politycznych zagadnieniami międzynarodowymi. Wynikiem tego zainteresowanie było powstanie

w 1921 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Paryskiego istniejącego do dzisiaj Instytutu **Wyższych Studiów Międzynarodowych** (Institut des Hautes Études Internationales). Autorzy nurtu prawniczego skupiali się na wpływie regulacji prawnych na kształt stosunków międzynarodowych, przypisując przy tym szczególną rolę budowie światowej organizacji bezpieczeństwa. Stąd też ich zainteresowanie Ligą Narodów (Ch. Dupuis, G. Scelle), zresztą stworzonej przy ich udziale. W drugim z najważniejszych nurtów

⁹ Zob. J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, ss. 13–53, 58–61.

¹⁰ Zob. m.in.: A. Chauprade, *Géopolitique. Constantes et changements dans l'histoire*, Paris 2001, ss. 74–75; P. Claval, *Histoire de la géographie française de 1870 à nos jours*, Paris 1998, ss. 87–118; P. Lorot, *Histoire de la géopolitique*, Paris 1995, ss. 45–51.

francuskiej nauk politycznych, historycznym, autorzy zajmowali się wówczas problemami takimi jak: przyczyny I wojny światowej, historią dyplomatyczną, polityką kolonialną oraz problemami rozbrojenia. Instytucjonalnym wsparciem tych badań stał się powstały w 1934 r. i działający do chwili obecnej, **Ośrodek Badań Historii Współczesnych Stosunków Międzynarodowych** (Centre de Recherche d'Histoire des Relations Internationales Contemporaines). Prowadzone tam prace poświęcone były nie tylko historii stosunków międzynarodowych, ale także aspektom metodologicznym i teoretycznym tych stosunków. Znaczeniu tego ośrodka przydaje fakt, iż kolejno kierowali nim dwaj najwybitniejsi francuscy historycy stosunków międzynarodowych, Pierre Renouvin i jego uczeń, Jean-Baptiste Duroselle. Ten trend w kierunku wielodyscyplinarności podzielał uczniowie Vidala de la Blache (M. Bloch, L. Febvre, E. de Martonne, A. Demangeon, J. Ancel), którzy w powstałym w 1929 r. wielodyscyplinarnym periodyku „*Annales d'histoire économique et sociale*”, analizowali nowy układ sił geopolitycznych, podejmowali krytykę założeń geopolityki niemieckiej oraz propagowali myśl paneuropejską (A. Siegfried, F. Delaisi, H. Hauser)¹¹. Podejmowano także zagadnienia przyczyn konfliktów ekonomicznych i sposobów ich rozwiązania oraz problematykę równowagi gospodarczej¹². Wyrazem zainteresowania problemami ustrojowymi w sposób szerszy niż tylko z prawnego punktu widzenia było powstanie w 1936 r. przy paryskiej Sorbonie **Międzynarodowego Instytutu Historii Politycznej i Konstytucyjnej** (Institut International d'Histoire Politique et Constitutionnelle) publikującego własny periodyk „*Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle*”. W tym też okresie rozpoczął karierę naukową Raymond Aron, który wywarł ogromny wpływ na francuskie nauki społeczne. Rozpoczął on swą twórczość akademicką od filozofii i socjologii, szczególnie zajmując się krytyką totalitarnych systemów politycznych, by po wojnie stać się czołowym politologiem i teoretykiem nauki o stosunkach międzynarodowych. Był on nie tylko wychowawcą kilku pokoleń francuskich politologów, ale także wpływową postacią życia politycznego, pisując felietony polityczne w „*Le Figaro*”.

Decydującym etapem w usamodzielnieniu się i rozwoju francuskiej nauki politycznej był okres po II wojnie światowej. Przede wszystkim powstały ówczesnie ramy organizacyjne obejmujące całość środowiska politologicznego. Pierwszym krokiem do tego było przekształcenie w 1945 r. Wolnej Szkoły Nauk Politycznych w **Krajową Fundację Nauk Politycznych** (Fondation Nationale des Sciences Politiques) oraz Instytut Studiów Politycznych (Institut d'Études Politiques). Powstało także 6 prowincjonalnych instytutów studiów politycznych (Aix-en-Provence, Bordeaux, Grenoble, Lyon, Strasbourg, Toulouse). Wyrazem integracji środowiska politologicznego było powstanie w 1949 r. **Francuskiego Stowarzyszenia Nauki Politycznej** (Association Française de Science Politique)¹³, oraz zapoczątkowanie wydawania podstawowego periodyku branżowego „*Revue française de Science politique*” (1951 r.).

¹¹ Zob. m.in. Y. Muet, *Les géographes et l'Europe, L'idée européenne dans la pensée géopolitique française de 1919 à 1939*, Genève 1996.

¹² Zob. m.in. H. Hauser, *La paix économique*, Paris 1935.

¹³ Zob. stronę internetową: <http://www.afsp.msh-paris.fr>.

Najważniejszym krokiem w kierunku całkowitej autonomizacji politologii – zarówno instytucjonalnej, jak też badawczej – było wprowadzanie w latach 50. i 60. „nauki politycznej” jako odrębnego przedmiotu do programów nauczania na wydziałach prawa i instytutów studiów politycznych. Kolejnym dowodem uznania tej odrębności była od 1971 r. możliwość powoływania na uniwersytetach profesorów nadzwyczajnych „nauki politycznej”, zaś ukoronowaniem tego procesu było – począwszy od 1977 r. – prawo nadawania stopnia magisterskiego z zakresu tej dyscypliny. Uznanie statusu naukowego stało się także jej oddzielenie od prawa w **Krajowym Centrum Badań Naukowych** (Centre National de la Recherche Scientifique) i utworzenie sekcji politologicznej (sekcja 40).

Obecnie nauka polityczna nauczana jest w 61 placówkach naukowych, w których zatrudnionych jest 333 nauczycieli akademickich (134 profesorów i 199 wykładowców)¹⁴. Większość z nich (3/4) to pracownicy uniwersyteccy, reszta naucza w Instytutach Studiów Politycznych. Liczba tych instytutów wzrosła z 7, tuż po wojnie, do 9 w chwili obecnej (doszły instytuty w Lille i Rennes). Dydaktyka politologii na poziomie akademickim skoncentrowana jest w regionie paryskim, gdzie naucza 1/3 ogólnej liczby pracowników naukowo-dydaktycznych tej dyscypliny¹⁵. Trudno określić dokładną liczbę studiujących politologię, gdyż francuskie źródła podają tylko łączną liczbę studiujących prawo i nauki polityczne (173 tys. na ogólną liczbę ok. 2 268 tys. studentów we Francji)¹⁶.

Podobna jak ośrodki akademickie także placówki naukowo-badawcze z dziedziny politologii zgrupowane są w regionie paryskim. Wśród tych ośrodków czołowe miejsce zajmuje wspomniane **Krajowe Centrum Badań Naukowych**, przy którym afiliowanych jest wiele ośrodków badawczych. Wśród nich istotne miejsce zajmuje **Ośrodek Badań francuskiego życia politycznego** (Centre d'étude de la vie politique française – Cevipof)¹⁷, grupujący 80 pracowników naukowych, naukowo-dydaktycznych i doktorantów.

Francuska politologia w dalszym ciągu traktuje ośrodki studiów nad stosunkami międzynarodowymi – pomimo prób usamodzielnienia się badań tej sfery życia społecznego – jako jedną ze swych gałęzi. W ostatnich kilku dziesięcioleciach nastąpił wzrost liczby placówek naukowo-badawczych zajmujących się tą dziedziną¹⁸. Najważniejsze z nich to:

¹⁴ L'état de la science politique en France (<http://www.aecsp.org>). Przy okazji wyborów do Rady AFSP 18.V.2006 r., organizacja ta poinformowała, iż liczy ona 464 członków płacących składki (<http://www.afsp.msh-paris.fr>).

¹⁵ Zob. *L'état de la science politique...; L'éducation nationale en chiffres 2004/2005 – édition 2005* (<http://www.education.gouv.fr>); zob. także: M. Godelier, *L'état des Sciences de l'Homme et de la Société en France et leur rôle dans la construction de l'Espace Européen de la Recherche. Rapport à l'intention du Premier Ministre*, Paris 2002; J. Lagroye, *L'enseignement de la science politique dans les universités*, [w:] P. Favre, J.-B. Legavre (red.): *Enseigner la science politique*, Paris 1998.

¹⁶ Zob. *L'éducation nationale...*

¹⁷ Zob. strona internetowa Cevipof: <http://www.cevipof.msh-paris.fr/>.

¹⁸ Zob. Stanisław Musiał, *Francuska nauka o stosunkach międzynarodowych. Próba rekonstrukcji*, Warszawa 1987; S. Musiał, *Ewolucja i stan francuskiej nauki o stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, nr 3–4 (t. 28), ss. 97–121.

- **Francuski Instytut Stosunków Międzynarodowych** (Institut Français des Relations Internationales – IFRI), publikujący kwartalnik „Politique Étrangère” oraz rocznik „Ramzes. Les grandes tendances du monde”;
- **Ośrodek Studiów i Badań Międzynarodowych** (Centre d’Études et de Recherches Internationales – CERI);
- **Instytut Wyższych Studiów Obrony Narodowej** (Institut des Hautes Études de Défense Nationale – IHEDN), działający przy resorcie obrony;
- **Centrum Analiz i Przewidywania** (Centre d’Analyses et Prévisions – CAP), afiliowany przy MSZ;
- **Instytut Stosunków Międzynarodowych i Strategicznych** (Institut de Relations Internationales et Stratégiques – IRIS), który konkuruje z IFRI o prymat we francuskich badaniach stosunków międzynarodowych; wydaje on kwartalnik „La revue internationale et stratégique” oraz corocznie „L’année stratégique”;
- **Centrum Thucydide** (Centre Thucydide), publikujący „Annuaire français de relations internationales”.

Osiągnięcia w instytucjonalnym i naukowym rozwoju francuskiej politologii nie mogą przesłonić pewnych słabości tego procesu. Wskazuje się na przykład na ciągłą dominację prawników w tej dyscyplinie. Francuscy politolodzy podkreślają także brak środków finansowych, które prawie wyłącznie pochodzą ze środków publicznych. Jednak dostrzega się korzystne zmiany związane z uczestnictwem francuskich ośrodków w finansowanych przez Unię Europejską wspólnotowych programach badań. Zauważa się także małe otwarcie francuskich badaczy na międzynarodowe życie naukowe. To autarkiczne skrzywienie pokonuje od kilku lat młode pokolenie francuskich politologów, którzy prawie w komplecie przechodzą przez staże zagraniczne, przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych.

3. Politologia amerykańska

Początki politologii amerykańskiej sięgają drugiej połowy XIX wieku. Pierwszą amerykańską instytucją kształcąca w tym zakresie była powstała w 1880 r. na Uniwersytecie Columbia Szkoła Nauki Politycznej. Wcześniej, bo od 1877 r., działało już Stowarzyszenie Historyczne i Nauki Politycznej Johna Hopkinsa. Obie te instytucje prowadziły działalność wydawniczą obejmującą politologię i historię. Podobnie jak we Francji politologia powstawała przede wszystkim poprzez usamodzielnianie się od nauk prawnych, tak droga do samodzielności amerykańskiej politologii wiodła głównie poprzez autonomizację od nauk historycznych. Dużą rolę dla integracji środowiska politologicznego miało powstanie w 1903 r. i istniejącego do dzisiaj, **Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauki Politycznej** (APSA – American Political Science Association)¹⁹. Od 1906 r. publikuje ono czasopismo „American Political Science Review”.

¹⁹ Zob. stronę internetową APSA: <http://www.apsanet.org/>.

Szeroko na uniwersytety amerykańskie politologia weszła w okresie międzywojennym. Łączyło się to zarówno z chęcią poznania roli polityki w życiu społecznym, prawidłowości, które nim rządzą, jak także – co jest szczególnie cechą amerykańskiej politologii – względy praktyczne, tzn. konieczności kształcenia kadry działającej w tej sferze zarządzania polityką. Stąd też do dzisiaj wydziały politologiczne określane są często jako „Political Science and Government”. Dynamicznie rozwijające się ówczesnie młode państwo stawało się doskonałym laboratorium dla badaczy struktur politycznych, samorządowych, roli grup nacisku, czy też opinii publicznej (W. Lipmann). Udział Stanów Zjednoczonych w I wojnie światowej oraz rosnąca ich rola międzynarodowa po jej zakończeniu spowodowała zwiększenie zainteresowania amerykańskich politologów problematyką międzynarodową. Część z nich zaangażowana była w pracach powstałej w 1917 r. nieformalnej komórki Departamentu Stanu **Inquiry for Peace Conditions** oraz powstałej w 1921 r. **Council of Foreign Relations**. Próbowali oni określić przyczyny I wojny światowej, warunki nowego ładu pokojowego a także analizowali nową strukturę polityczną świata. Szczególną rolę na tym polu odegrał Isaiah Bowman, kontynuator geopolitycznej myśli jednego z twórców geopolityki, tworzącego w końcu XIX wieku, amerykańskiego admirała Alfreda Mahana. Był on także praktykiem, między innymi doradzając prezydentowi Wilsonowi przy opracowywaniu traktatu wersalskiego. Ważny impuls w badaniach politologicznych wnieśli od lat trzydziestych imigranci z Europy, szczególnie z hitlerowskich Niemiec (np. Hans Morgenthau). Rozwój politologii amerykańskiej w okresie międzywojennym ilustruje wzrost liczby politologów z 1300 w 1920 r. do 2800 w 1940 r.²⁰

Prawdziwy rozkwit zarówno w aspekcie ilościowym, jak też jakościowym, amerykańska politologia przeżywała po II wojnie światowej. Obecnie jest ona przodująca w świecie. Amerykańskie Stowarzyszenie Nauki Politycznej skupia obecnie ok. 15 tys. politologów (zarówno z kraju, jak i z zagranicy)²¹, zaś wydziały nauk politycznych znajdują się w 82 uniwersytetach²², które corocznie wypuszczają ok. 33 tys. licencjatów, 1,7 tys. magistrów oraz 670 doktorów (w 1950 r. odpowiednio: 6,3 tys., 0,71 tys. oraz 127)²³. Instytucjonalne wyodrębnienie się nauki politycznej po ostatniej wojnie w tak szerokiej skali nie oznaczało powszechnej aprobaty co do jej przedmiotu, zakresu, metodologii, czy też form kształcenia studentów w tej dziedzinie. Już na początku lat pięćdziesiątych Komitet APSA zajął się tymi zagadnieniami i rezultaty jego pracy potwierdziły tę obserwację. Podobną próbę samookreślenia się podjęła APSA na swe stulecie, tworząc wiosną 2002 r. **Task Force on Graduate Education**. Reprezentowani w nim byli przedstawiciele możliwie wszystkich poddyscyplin nauki politycznej, różnorodnych

---

²⁰ J. Kukułka, op.cit., s. 62.

²¹ Zob. http://www.apsanet.org/section_21.cfm.

²² Lista publicznych i prywatnych uniwersyteckich placówek politologicznych zob.: Political Science Schools in the United States of America (<http://www.univsource.com/political.htm>).

²³ Zob. Digest of Education Statistics, 2004. Chapter 3. Postsecondary Education (http://nces.ed.gov/programs/digest/d04/tables/dt04_294.asp).

szkół teoretycznych i metodologicznych, a także instytucji związanych z nauczaniem i praktyką polityczną. Rezultatem ich prac był raport, którego głównym przesłaniem jest stwierdzenie, iż nie ma jednego modelu nauki politycznej jako dyscypliny naukowej, jak też ściśle jednolitej dziedziny kształcenia akademickiego. Uniwersytety same – zdaniem autorów raportu – winny dopasowywać programy nauczania, biorąc pod uwagę swe możliwości i zainteresowania badaczy. Jednak pomimo tej różnorodności wskazali oni siedem zasad, wokół których winny koncentrować się poznawcze i edukacyjne funkcje nauki politycznej. Tak więc ich zdaniem:

- być może najważniejsza to zasada wskazująca, iż polityka często, jeśli nie zawsze, ma fundamentalne znaczenie dla życia ludzkiego;
- równe znaczenie ma zasada nakazująca politologom badanie polityki w sposób uczciwy i rygorystyczny jak to tylko możliwe;
- przedmiot badań, polityka, winien być analizowany przy wykorzystaniu wielu metod i pojęć (opisowych i eksplanacyjnych) oraz przy użyciu wielu testów, prób i danych;
- studia nad normami etycznymi, włączając te konieczne w pracy politologa, winny być centralnymi zagadnieniami w badaniu polityki; ich rygorystyczna analiza i objaśnianie należy nie tylko do dziedziny teorii polityki, ale też do wielu innych poddyscyplin nauki politycznej;
- nauka polityczna winna być skierowana także na pomijane i marginalizowane do tej pory grupy społeczne i winna wykorzystywać ich doświadczenie polityczne;
- istotne dla politologów jest zdolność jasnego przedstawiania coraz szerszej grupie odbiorców dlaczego i jak aspekty polityki pomagają nam w lepszym zrozumieniu przyszłości ludzkości;
- studiowanie nauki politycznej zawierać winno szeroką informację na temat jej perspektyw; przy tym szczególną rolę w jej ukazaniu winny grać młode kadry; winny one jednak bronić się przed zbyt zawężoną perspektywą badań²⁴.

Jednym z narzędzi propagowania tych zasad było powołanie na stulecie APSA Centennial Center for Political Science & Public Affairs. Celem tego ośrodka jest „pobudzenie indywidualnych badań na wszystkich polach nauki politycznej, ułatwienie współpracy między badaczami zarówno w ramach nauki politycznej, jak też całości nauk społecznych i humanistycznych oraz promowanie współpracy między badaczami a politykami”²⁵. Dla osiągnięcia powyższych celów prowadzi on staże oraz organizuje konferencje naukowe.

Pomimo wcześniej wspomnianych trudności w jasnym określeniu przedmiotu, zakresu i metodologii nauki politycznej możemy na podstawie programu APSA oraz programów nauczania wydziałów nauki politycznej czołowych amerykańskich uniwersyte-

²⁴ Zob. APSA Task Force on Graduate Education. 2004 Report to the APSA Council (<http://www.apsanet.org/pubs>).

²⁵ Centennial Center for Political Science & Public Affairs (http://www.apsanet.org/print/printer_content_3436.cfm).

tów²⁶ wskazać podstawowe kierunki zainteresowań amerykańskich politologów. Tak więc są nimi:

- a) amerykańska administracja i polityka (American Government and Politics):
  - procesy i instytucje polityczne;
  - elity, masy, grupy społeczne, organizacje, indywidualności polityczne;
  - Kongres, Prezydent i organy wykonawcze, partie, grupy interesu, mass media, stanowa i lokalna władza, wybory i opinia publiczna, rasa i etniczność;
- b) Area Studies – historia, kultura, ekonomia poszczególnych regionów i krajów świata;
- c) porównawcze studia polityki (Comparative Politics):
  - systemy komunistyczne i przejście do postkomunizmu;
  - analiza polityki wysoko rozwiniętych społeczeństw;
  - polityczne konsekwencje liberalizmu i demokratyzacji;
  - tożsamość polityczna;
  - globalizacja a suwerenność narodowa;
  - polityka modernizacji.
- d) teoria formalna i metodologia (Formal Theory and Methodology):
  - analiza danych i metody statystyczne, ekonometryczne i psychometryczne;
  - modele zarządzania polityką, przestrzenne modele konkurencji partyjnych;
  - case study;
  - historia i filozofia nauk społecznych.
- e) stosunki międzynarodowe (International Relations):
  - polityczny ład w świecie;
  - międzynarodowe zależności;
  - konflikty międzynarodowe;
  - integracja regionalna;
  - międzynarodowe porozumienia handlowe;
  - amerykańska polityka zagraniczna;
  - narodowa polityka bezpieczeństwa.
- f) zachowania polityczne (Political Behavior):
  - uczestnictwo polityczne;
  - osobowość a polityka;
  - przywództwo polityczne;
  - budowa odpowiednich skal pomiarów, wskaźników, kwestionariuszy.
- g) teoria polityczna (Political Theory):
  - amerykańska i europejska klasyczna i współczesna myśl polityczna;
  - epistemologia a polityka;
  - teoria marksowska.

---

²⁶ Autor korzystał z programów nauczania *political science* w m.in.: Columbia University, Duke University, Harvard University, Johns Hopkins University, Massachusetts Institute of Technology, Princeton University, Stanford University, University of Kalifornia–Berkeley, University of Chicago, Yale University.

- h) prawo publiczne i prawoznawstwo (Public Law and Jurisprudence):
  - rola prawa w procesie zarządzania politycznego;
  - wpływ doktryn prawnych i filozoficznych oraz czynników politycznych, ekonomicznych i społecznych na działania ośrodków stosowania prawa.
- i) polityczna organizacja społeczeństwa oraz administracja publiczna (Public Organisation and Administration):
  - teoria organizacji;
  - postępowanie administracyjne;
  - organizacja administracji publicznej;
  - studia porównawcze na d biurokracją;
  - budżet i zarządzanie sektorami publicznymi.

Spośród uniwersytetów, które w najszerszym zakresie realizują nauczanie w zakresie nauki politycznej wymienić należy następujące:

- Harvard University – Departament of Government (m.in. prof. S. Hoffman, prof. S. Huntington, prof. J.S. Nye);
- University of Chicago – Department of Political Science (m.in. prof. D. Easton, prof. H. Simon – jedyny politolog, który otrzymał nagrodę Nobla za swe osiągnięcia intelektualne);
- Princeton University – Department of Politics (m.in. prof. R. Keohane);
- University of California-Berkeley – Department of Political Science (m.in. prof. R. Kagan);
- Yale University – Department of Political Science (m.in. prof. I. Wallerstein, prof. P. Kennedy, prof. K. Deutsch);
- Johns Hopkins University – Department of Political Science (m.in. prof. Z. Brzeziński, prof. F. Fukuyama);
- Columbia University – Department of Political Science (m.in. prof. K.N. Waltz);
- Duke University – Department of Political Science (m.in. prof. O.R. Holsti);
- Massachusetts Institute of Technology – Political Science Department (m.in. prof. N. Chomsky).

Oprócz placówek uniwersyteckich (publicznych i prywatnych) istotną rolę dla rozwoju badań politologicznych odgrywają w Stanach Zjednoczonych tzw. Think Tanks. Są to instytucje, najczęściej prywatne, mające do dyspozycji znaczne środki materialne. Grupują one ludzi ze środowisk zarówno akademickich, jak też praktyków politycznych. Poprzez wspólne „burze mózgów” wypracowują oni ekspertyzy dla decydentów politycznych. Najczęściej instytucje te mają określony profil polityczny – republikański lub demokratyczny. Spośród wielu prywatnych amerykańskich politologicznych Think Tanks szczególne znaczenie mają: **American Enterprise Institute** (od 2002 r. do 2005 r. v-ce dyr. był R. Sikorski), **Project for the American Century**, **Heritage Foundation**, **Institute for Policy Studies**, **Progressive Policy Institute**, **Center for Strategies and International Studies**, **Hoover Institution on War, Revolution and Peace**. Spośród państwowych Think Tanks najważniejsze znaczenie posiadają: **National Defense University**, **National Strategic Studies**, **Institute for Homeland Security Studies**.

Pierwszoplanowe znaczenie współczesnej amerykańskiej politologii wynika z kilku przyczyn. Przede wszystkim jest ono funkcją siły i wagi Stanów Zjednoczonych w świecie, globalnego charakteru jego polityki. Stąd też nie może zabraknąć refleksji naukowej na temat obszarów aktywności państwa zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak też i zagranicznym. Innym czynnikiem wpływającym na znaczenie amerykańskiej politologii jest łatwość korzystania z wyników jej badań. Sprzyja temu głównie powszechna wśród światowej kadry naukowej i studentów znajomość języka angielskiego. Duże znaczenie ma także amerykańska polityka stypendialna. W jej wyniku ogromna ilość studentów i pracowników naukowych odbywa staże w Stanach Zjednoczonych (corocznie 500 tys. studentów zagranicznych rozpoczyna studia na wszystkich kierunkach w USA – dla porównania w Polsce ogółem studiuje ok. 7 tys. studentów zagranicznych). Wszystkie te czynniki powodują, iż trudno znaleźć ambitną pracę naukową z zakresu politologii, w której autor nie korzystałby z dorobku amerykańskiego, zwłaszcza w takich dziedzinach jak: ład polityczny i gospodarczy w świecie, funkcjonowanie i przyszłość społeczeństw krajów rozwiniętych, zachowania wyborcze, demokracja w USA i świecie, czy też globalizacja.

4. Politologia polska

Polska politologia rodziła się w znacząco innych warunkach niż politologia zachodnia. Główną tego przyczyną był brak do 1918 r. własnej państwowości, co czyniło niepożrebny kształcenie narodowej kadry administracyjnej. Pomimo tego ograniczenia światowy trend akademickiego podejścia do polityki nie ominął ówczesnie ziem polskich. Stąd też w podziale na etapy rozwoju polskiej politologii wyróżniliśmy okres do 1918 r. Pozostałe cezury są jednocześnie istotnymi datami w historii Polski (a także świata), gdyż rozwój tej dyscypliny naukowej w Polsce ściśle wiąże się z dziejami narodu.

1. Okres do 1918 r.

Instytucjonalizacja badań i nauczania nauk politycznych na ziemiach polskich pod zaborami zależała od zakresu wolności przyznanych Polakom przez zaborców. Stosunkowo największą autonomię przyznali im Austriacy. Stąd też pierwsze polskie Szkoły Nauk Politycznych – taką miały nazwę – powstały przy uniwersytetach we Lwowie i Krakowie. Pierwsza z nich powstała w 1902 r., zaś druga w 1911 r. Ich program obejmował przedmioty: historyczno-geograficzne, polityczno-administracyjne (prawo polityczne ogólne i austriackie) oraz ekonomiczno-statystyczne. Wykładano też historię dyplomatyczną.

Trzecia Szkoła Nauk Politycznych powstała w Warszawie w grudniu 1915 r., czyli już po wyjściu Rosjan i zajęciu tego miasta przez Niemców. Początkowo szkoła posiadała dwa wydziały: Społeczny i Handlowy, zaś od 1917 r. dodatkowo powstały wydziały: Polityczny i Publicystyczno-Dziennikarski. Twórcy szkoły korzystali z doświadczeń istniejących już wtedy swych odpowiedników w Paryżu i Frankfurtu. W swym zamyśle widzieli oni w szkole ośrodek kształcenia przyszłych kadr politycznych i dyplomatycz-

no-konsularnych Polski niepodległej. I tak jeszcze przed przywróceniem państwowości, we wrześniu 1918 r., uczelnię opuścili pierwsi absolwenci rocznego Akademickiego Kursu Nauk Dyplomatycznych i Konsularnych. Szkoła istniała przy Wydziale Prawa i Nauk Państwowych Uniwersytetu Warszawskiego. W odróżnieniu od uczelni galicyjskich nie miała praw akademickich (częściowo uzyskała je w 1928 r., zaś w pełni w 1939 r. po przekształceniu w Akademię Nauk Politycznych).

2. Okres 1918–1939

Uzyskanie niepodległości stało się podstawowym czynnikiem instytucjonalizacji i rozwoju nauk politycznych na ziemiach polskich. Oprócz istniejących już ośrodków, które kontynuowały swą działalność, powstawały nowe. Na Wydziale Prawa i Nauk Państwowych Uniwersytetu Warszawskiego w dalszym ciągu nauczano nauk politycznych, zaś sam wydział przekształcono w **Wydział Prawa i Nauk Politycznych**. (w 1926 wycofano z nazwy nauki polityczne). Nauki polityczne były przedmiotem nauczania także na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego.

Nauki polityczne wchodziły także do innych ośrodków akademickich. W latach 1924–1928 funkcjonowała w Łodzi **Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych** jako filia warszawskiej Szkoły Nauk Politycznych. W Wilnie powstała przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej **Szkoła Nauk Politycznych**. Szczególne zasługi w kształceniu kadr z dziedziny stosunków międzynarodowych odegrało Studium Dyplomatyczne utworzone w 1930 r. na wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Prawo studiowania w nim – a studia trwały 3 lata – posiadali absolwenci i studenci innych wydziałów Uniwersytetu. Absolwent po jego ukończeniu i jednocześnie, gdy posiadał dyplom konkretnego wydziału, otrzymywał tytuł magistra nauk dyplomatycznych. Była to ówczesnie jedyna uczelnia w Europie, która nadawała tytuł magisterski ze stosunków międzynarodowych.

Oprócz dydaktyki większość tych ośrodków prowadziła działalność badawczą. Próba najsyntetyczniejszego ujęcia całości zagadnień politologicznych była wydawana od 1935 r. *Encyklopedia Nauk Politycznych*. Do 1939 r. opublikowano 4 jej tomy. Wyrazem równania do poziomu światowego były ówczesnie publikacje polskich geopolityków. Co prawda twórcy polskiej geopolityki, Jan Popławski, Wacław Nałkowski czy Eugeniusz Romer, tworzyli jej zręby na początku XX wieku, jednak jej rozkwit nastąpił w okresie międzywojennym, gdy wspomniani wcześniej dwaj ostatni geopolitycy, jak też Roman Umiastowski, Stanisław Pawłowski, Włodzimierz Bączkowski, Ryszard Wraga i wielu innych, mogli swobodnie już publikować rozprawy, m.in. na temat geopolitycznych uwarunkowań upadku i odzyskania niepodległości przez Polskę²⁷.

3. Okres 1945–1989

II wojna światowa przerwała proces usamodzielniania się i rozwoju polskiej politologii. Straty polegały nie tylko na instytucjonalnej likwidacji placówek naukowych, ale

²⁷ Na temat twórców polskiej geopolityki zob. P. Eberhardt, *Twórcy polskiej geopolityki*, Kraków 2006.

także fizycznej likwidacji przez Niemców i sowiecką Rosję wielu uczonych z tej dziedziny. Ci, co ocalili bądź to zostali na emigracji na Zachodzie i tworzyli powojenny zachodni nurt polskiej politologii (szczególnie zwalczany przez władze komunistyczne), bądź też zostali w kraju i próbowali odbudować to, co zostało z przedwojennego jej stanu. Niestety było to trudne. Dla nowej władzy wszystkie opcje naukowe oprócz marksistowsko-leninowskiej sprowadzonej do wersji stalinowskiej (czyli decyzji Urzędu Bezpieczeństwa) nie były potrzebne na uczelniach polskich. Stąd też w okresie 1945–1950 możemy obserwować, z jednej strony, próby rekonstrukcji przedwojennych ram instytucjonalnych politologii podejmowane przez ocalałych jej przedstawicieli, zaś z drugiej, udane przeciwdziałanie władz komunistycznych burzące dawne struktury i eliminujące z nauki i dydaktyki tych, którzy nie przyjęli nowej „wiary”. Przejawem pierwszej tendencji była odbudowa w 1945 r. warszawskiej Akademii Nauk Politycznych oraz krakowskiej Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Natomiast drugi trend to likwidacja zarówno pierwszej (1950 r.), jak i drugiej placówki (1951 r.). Przy czym na miejsce pierwszej powołano Szkołę Główną Służby Zagranicznej, której zadaniem było kształcenie już w nowym duchu kadr dla służby zagranicznej PRL. Nauczanie ograniczono tylko do dwóch wydziałów: Dyplomatyczno-Konsularnego i Handlu Zagranicznego. Duże znaczenie dla polskich badań z zakresu stosunków międzynarodowych ówczesnie miało powołanie w 1947 r. Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Do chwili obecnej jest to centralny ośrodek analityczno-badawczy problematyki międzynarodowej. Podlega on resortowi spraw zagranicznych. Działalność swą skupia na przygotowywaniu analiz dla potrzeb zarówno decydenckich ośrodków politycznych, jak też dla celów naukowych. Prowadzi też działalność wydawniczą, publikując m.in. znany periodyk *Sprawy Międzynarodowe* oraz opracowanie dokumentacyjne *Zbiór Dokumentów*. Jest także depozytariuszem dokumentów ONZ w Polsce.

Do przełomu październikowego 1956 r. politologia polska sprowadzona była do propagowania zwulgaryzowanej formy marksizmu-leninizmu w odniesieniu do polityki, instytucji politycznych, czy też stosunków międzynarodowych. Wynikiem tego przełomu była nie tylko „odwilż” w mechanizmach działania systemu politycznego, lecz rzutował on także na odzyskanie – co prawda na krótko – przez nauki społeczne, w tym nauki polityczne, pewnego zakresu wolności badań i dydaktyki. Była to jednak ciągle wolność ograniczonej dyskusji w ramach nurtu marksistowskiego. Pomimo tego twórczość i działalność dydaktyczna takich profesorów, jak Stanisław Ehrlich, Julian Hochfeld, Konstanty Grzybowski, Edward Lipiński przyczyniły się do obudzenia z letargu nauki społecznej, a także, co było ubocznym skutkiem, przygotowały kadry, które w późniejszych latach zerwą z komunizmem i staną się liczącą się grupą polskiej opozycji.

Institutionalnym wyrazem prób integrowania środowiska politologicznego było powstanie w 1957 r. Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych²⁸. Organizacja ta odegrała dużą rolę we wprowadzaniu polskiej politologii do obiegu światowego. Organizowała konferencje naukowe często o zasięgu światowym, a także brała aktywny udział

²⁸ Zob. stronę internetową PTNP: <http://ptnp.pl/>.

w pracach Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Politycznych. Ówczesnie była to jedyna organizacja z państw socjalistycznych w strukturach światowej politologii.

Decydujące dla odrodzenia się politologii było jej wyodrębnienie organizacyjne i merytoryczne jako dyscypliny uniwersyteckiej. W 1963 r. pojawił się przedmiot *Lektorat nauk politycznych*, który z czasem jako *Podstawy Nauk Politycznych* stał się obowiązkowy dla wszystkich studentów. Jego pojawienie się na uczelniach i tak szeroki zakres obowiązywania nie może być powodem do dumy władz. Chodziło przede wszystkim o ideologiczno-polityczne szkolenie młodzieży akademickiej. Jednak skutkiem ubocznym była jej edukacja polityczna poprzez przybliżenie im dorobku światowego z tego zakresu. W związku z zapotrzebowaniem na kadre dydaktyczną zaczęły powstawać samodzielne instytuty nauk politycznych. W 1966 r. powstał Instytut Nauk Politycznych w Uniwersytecie Poznańskim oraz Studium Nauk Politycznych w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (w 1975 r. przekształcone w Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych). W 1967 r. utworzono Instytut Nauk Politycznych w Uniwersytecie Warszawskim, który cztery lata później wypuścił pierwszych absolwentów z tytułem magistra nauk politycznych. W 1975 r. instytut przekształcił się w Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych. Odradziła się także w 1968 r. – jako Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego – dawna Szkoła Nauk Politycznych. Dla koordynacji badań metodologicznych i funkcji edukacyjnej politologii powstał w 1971 r. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, który rozpoczął wydawanie dwumiesięcznika *Studia Nauk Politycznych*. Wyrazem uznania statusu naukowego nauk politycznych było powołanie w 1973 r. Komitetu Nauk Politycznych PAN. Temu szybkiemu instytucjonalnemu rozwojowi polskiej politologii w latach 60. i 70. nie towarzyszyło jednak poszerzenie wolności badań naukowych. Skutkiem tego trudno szukać w tamtym okresie oznak znaczącego jej wkładu metodologicznego, czy też teoretycznego w dorobek światowy. Natomiast byłoby nieuczciwie nie docenić wysiłku wielu przedstawicieli kadry naukowo-dydaktycznej w przybliżaniu światowego dorobku w dziedzinie politologii. Spośród nich wymienić należy profesorów: Jana Baszkiewicza, Franciszka Ryszkę, Leopolda Seidlera, Henryka Groszyka, Józefa Kukulkę, Artura Bodnara, Kazimierza Podoskiego, Jerzego Wiatra, Janusza Symonidesa, Czesława Mojsiewicza. Ich uczniowie tworzą obecnie kadre profesorską polskiej politologii i nauki o stosunkach międzynarodowych.

Przełom lat 1980–81 nie wpłynął znacząco na polską politologię. Wprowadzenie stanu wojennego i weryfikacja kadry naukowo-dydaktycznej nie dotknęła w sposób istotny na stan teje kadry, gdyż w minimalnym stopniu zaangażowana była ona w działalność opozycyjną do 1989 r. Wzmocniona ona została jeszcze poprzez możliwość uzyskiwania w drugiej połowie lat 70. tytułu doktora, zaś w latach 80. doktora habilitowanego nauk politycznych. Jednak wzmocniona partyjna kontrola twórczości naukowo-dydaktycznej w naukach politycznych zaciążyła na możliwościach poruszania określonego obszaru badań, zwłaszcza jeśli chodzi o badania empiryczne. Decydenci polityczni wyznaczyli politologii przede wszystkim rolę edukatora społeczeństwa w „duchu socjalistycznym”, wykorzystując przy tym pojęcia nauki o polityce. W tym celu zaczęto wydawać

w 1982 roku półrocznik *Edukacja Polityczna*. W mniejszym stopniu te restrykcje dotknęły autonomizującą się naukę o stosunkach międzynarodowych. Szczególną rolę w tym obszarze badań odegrał wówczas Instytut Stosunków Międzynarodowych Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, który poprzez organizowanie ogólnopolskich konferencji a także działalność wydawniczą stał się – obok PISM-u – integratorem środowiska międzynarodowców w Polsce. Istotną rolę odegrał w tym względzie publikowany od 1982 r. do chwili obecnej kwartalnik *Stosunki Międzynarodowe*.

4. Okres po 1989 r.

Po upadku komunizmu w Polsce nastąpiły także najistotniejsze po II wojnie światowej zmiany w polskiej politologii. Przede wszystkim skończyła się partyjna kuratela nad naukami społecznymi, a tym samym i monopol podejścia marksistowskiego do nauki o polityce. Podobnie jak w życiu politycznym zwyciężyła opcja prozachodnia, widząca cel politologii w objaśnianiu zjawisk i procesów politycznych, a nie – jak poprzednia – jej ideologizację.

Ta transformacja środowiska politologicznego nie następowała bez pewnych trudności. Głównie powodowane były one faktem, że prawie cała samodzielna kadra naukowa związana była z poprzednim system politycznym. Stopień tego uwikłania był zróżnicowany: od czynnego uczestnictwa w komunistycznych instytucjach partyjno-państwowych do „prostego” członkostwa w PZPR. Dlatego też początkowo spotykał politologów ostracyzm środowiska akademickiego, prowadzący nawet – jak to się stało w przypadku politologii toruńskiej – do rozwiązania placówek politologicznych, zwłaszcza tam, gdzie nie posiadały one własnych studentów. W samym środowisku politologicznym nastąpiła też tendencja do tworzenia nowych struktur nie związanych ani kadrowo, ani organizacyjnie z poprzednimi instytucjami. Wyrazem tego była na przykład próba powołania obok Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych nowego stowarzyszenia pod nazwą Towarzystwa Studiów Politycznych. Innym tego przykładem było powołanie – na miejsce Instytutu Nauk Politycznych PAN – Instytutu Studiów Politycznych PAN. Z inicjatywy naukowców tego instytutu powstała w 1997 r. uczelnia niepubliczna Collegium Civitas, która tak formułuje swe cele programowe: „Program politologii Collegium Civitas został zaprojektowany według najnowszych programów politologicznych renomowanych uczelni europejskich i amerykańskich tak, by stworzyć kierunek studiów nie posiadających obciążeń ideologicznych okresu PRL”²⁹. Jak trudne jest to zadanie bez sięgania do kadr, które zdobywały tytuły naukowe doktorów i doktorów habilitowanych jeszcze w okresie PRL świadczy fakt, iż większość samodzielnych pracowników naukowych tam zatrudnionych należy właśnie do tej grupy.

Trudno określić obecny potencjał kadrowy politologii polskiej, gdyż często zdarza się, że na kierunkach politologicznych wykładają osoby mające inne wykształcenie,

²⁹ <http://www.collegium.edu.pl/index.php?action=showArticle&id=129>.

a nawet nie określające się jako politolodzy. Komitet Nauk Politycznych PAN zaliczył do politologów, na podstawie listy kandydatów-wyborców do KNP PAN z 2003 r., 342 samodzielnych pracowników nauki³⁰. Do tego trzeba dodać 3–4-krotnie wyższą liczbę młodszych pracowników naukowych. Łatwiej określić liczbę studiujących politologię. Na dzień 30 listopada 2003 r. wynosiła ona 54 069. Jako że statystyka Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego rozdziela politologię od stosunków międzynarodowych, należy jeszcze dodać 29 153 studiujących jako osobny ten ostatni kierunek (ogółem na wszystkich uczelniach i kierunkach studiowało wówczas w Polsce 1 845 400 studentów³¹).

Największy potencjał kadrowy, jak też największa ilość studentów, skupionych jest w ośrodkach uniwersyteckich. Każdy z 18 takich ośrodków kształci politologów. Największe znaczenie w dalszym ciągu posiada Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Znaczący wkład środowiska warszawskiego widoczny jest zwłaszcza w takich dziedzinach jak: historia myśli politycznej (m.in. ogromny dorobek Jana Baszkiewicza), nauka o państwie i polityce (Konstanty A. Wojtaszczyk, Eugeniusz Zieliński, G. Ulicka, z Wydziału Prawa UW – Piotr Winczorek), stosunki międzynarodowe (Józef Kukułka, Janusz Simonides, Edward Halizak, Roman Kuźniar). Pracownicy tego wydziału wnieśli także ogromny wkład w stworzenie i funkcjonowanie Wydziału Nauk Politycznych w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtuskach.

Cechą charakterystyczną współczesnej polskiej politologii jest duża aktywność i usamodzielnienie się od Warszawy innych centrów dydaktyki i badań politologicznych. Spowodowane jest to głównie dwoma przyczynami. Po pierwsze, demokratyzacja życia politycznego wpłynęła także na postawę politologów spoza Warszawy, którzy niechętnie patrzą na jakiegokolwiek formy centralizacji życia naukowego. Po drugie, w latach dziewięćdziesiątych pierwsi absolwenci studiów politologicznych weszli w okres naukowego usamodzielniania się i tworzenia wokół siebie własnych „szkół”. Zaowocowało to powstaniem kilku silnych pozawarszawskich ośrodków politologicznych. Szczególnie ostatnio dużą aktywność – zarówno konferencyjną, jak też wydawniczą – wykazuje Wrocław.

Skupieni wokół Andrzeja Antoszewskiego, Teresy Łoś-Nowak, Andrzeja Jabłońskiego naukowcy wydali kilka pozycji podręcznikowym o znaczeniu ogólnopolskim (np. A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon Politologii*, Wrocław 1997; T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie–systemy–uczestnicy*, Wrocław 2000). Rosnące znaczenie zdobywa Lublin. Dużą w tym zasługą niedawno zmarłego Ziemowita J. Pietrasia (fundamentalne jego *Decyzje polityczne*, Warszawa 1999), który zintegrował wokół siebie grupę politologów zdobywających obecnie tytuły profesorskie. Owocem ich działalności jest m.in. *Encyklopedia politologii*, t. I–V, Kraków 1999–2001, czy też podręcznik

³⁰ Zob. K. J. Janowski, *Politologia w Polsce. Refleksje o historii i współczesności*, s. 8, (<http://www.astercity.net/~janowski>).

³¹ Zob. Najpopularniejsze kierunki studiów w roku akademickim 2003–2004 (http://www.mnii.gov.pl/mein/_gAllery/16/68/16688/kier_stud_03_04_1.jpg).

pod redakcją B. Szmulika i M. Żmigrodzkiego *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2000. Tradycyjnie silnym ośrodkiem jest Kraków. Specjalizuje się on w kwestiach medialnych (T. Gabon-Klas, *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, telewizji i Internetu*, Warszawa–Kraków 2001), parlamentaryzmu (pod red. M. Grzybowskiego, A. Zięby, *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, Kraków 1996), stosunków międzynarodowych (E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa–Kraków 2001). Trudno pominąć w tym wyliczeniu Poznań. Tam skupił wokół siebie zespół politologów Czesław Mojsiewicz. Obecnie ośrodek ten specjalizuje się w problematyce kultury politycznej, a także w stosunkach międzynarodowych (Cz. Mojsiewicz, W. Malendowski, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1998). Wydaje też kwartalnik „Przegląd Politologiczny”. W latach 90. zaznaczył swą obecność Gdańsk. Rozwinęły się tu badania nad cywilizacją (A. Piskozub), problematyką międzynarodową (M. Malinowski), narodowościową, polonijną i metodologiczną (A. Chodubski) oraz kwestiami związanymi z teoretycznymi zagadnieniami przestrzeni publicznej oraz strategii politycznej (M. Kłusak).

Obecny stan instytucjonalizacji i dokonań naukowych polskiej politologii dowodzą jej dojrzałości. Prace wytyczające zakres przedmiotu, budujące metodologię, próby tworzenia teorii cząstkowych, a także badania empiryczne spowodowały, że uzyskała ona status pełnoprawnej nauki wśród innych nauk społecznych. Nie występuje już zjawisko – tak powszechne jeszcze kilkanaście lat temu – dystansowania się prawników, socjologów, czy historyków zajmujących się problematyką polityczną od politologii. Raczej występuje tendencja odwrotna – nawet w sposób nieuprawniony podają oni w ankietach i dokumentach, obok zawodu wyuczonego, także zawód politologa. Prawie powszechnym zjawiskiem jest sytuacja, w której samodzielna kadra naukowo-dydaktyczna placówek politologicznych przechodziła kolejno szczeble kariery w ramach politologii, począwszy od magistra, poprzez doktora, a skończywszy na doktorze habilitowanym nauk politycznych. Potwierdzeniem dojrzałości polskiej politologii jest także jej aktywność międzynarodowa. Realizowana jest ona zarówno na szczeblu kontaktów międzyuczelnianych, jak też poprzez działalność międzynarodową Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych. Główną przeszkodą w osiągnięciu wysokiego miejsca, jakie jej przysługuje w światowej politologii, jest jednak mała ilość prac publikowanych w języku angielskim. To ograniczenie, wynikłe ze względów finansowych, stwarza barierę dla badaczy zagranicznych, uniemożliwiając im zaznajamianie się z dorobkiem polskiej politologii, a przez to utrudnia jej szersze wejście w światowy obieg naukowy.